Monah Savatie (Bastovoi)

Arta ca monument al despărţirii omului de Dumnezeu

Artă este ceea ce a înţeles omul din despărţirea sa de Dumnezeu. Ea este drama despărţirii şi a însingurării noastre. Însingurarea este temă centrală în artă şi în afară de asta arta nici nu poate fi concepută. Însingurarea însă este moarte. Eminescu surprinde genial genetica artei. „Nu credeam să învăţ a muri vreodată, veşnic tânăr, înfăşurat în manta-mi, fruntea mea înălţam visător la steaua singurătăţii". Iată strigătul, dar şi scâncetul, lui Adam celui proaspăt căzut: „Nu credeam să învăţ a muri vreodată!" Stupefierea lui în faţa morţii. Iată artă: neîmpăcarea omului cu moartea, revoltă împotriva ei, suferinţă din cauza ei. Dar şi consolarea fără ieşire, „învăţarea" pasivă „de a muri". Omul abia „a învăţat a muri", că a şi uitat locul lui Dumnezeu. Fruntea să şi-o înalta „la steaua singurătăţii".

Credem că anume aceasta înălţare de frunte este artă. Fruntea, ca simbol al înţelepciunii şi al puterii, nu se mai hrăneşte din Dumnezeu, ci din sine însăşi. „Steaua singurătăţii" este mai degrabă o proiecţie infinită a propriei singurătăţi, o absolutizare a singurătăţii personale, care devine centru al unui cosmos docil şi disperat. Această nouă stea, singulară şi personalizata, elimina, prin importanţa ei, în cazul dat, toate celelalte stele, devenind, pentru personajul nostru, singurul reper în tot universul, singurul „luminator" (Fac. 1, 14 – 17). „Fruntea mea înălţam la steaua singurătăţii". Nu ochii, ci fruntea! Omul bâjbâie lumina cu fruntea. Ochii i-au orbit atât de demult, încât el nici nu-şi mai aminteşte de ei. El nu-şi mai acorda nicio şansă de a-i recăpăta. Ne închipuim chiar orbitele lui cicatricizate. De aceea el îşi înalta fruntea. Iată artă. Pe care Dumnezeu, murind, a suspendat-o.

Cu ce a împodobit omul steaua singurătăţii sale? Ce lucru vrednic a numit el, pentru care ar merita să trăieşti? Noi zicem că merită să trăieşti numai pentru lucrurile pentru care merita să mori. Vom vedea că pentru artist lucrul acesta nu este un scop, ci o metodă. Haosul şi moartea face că scopul să-şi piardă importantă şi sensul. Absurdul inundează existenta, fără scăpare. Secolul XX este secolul absurdului, se ştie, de la Camus, Sartre, până la absurdul ionescian. Dar până a i se fi dat un nume, absurdul a mustit în toată arta universală, începând cu epopeea lui Ghilgameş şi până la Romeo şi Julieta, sau alte opere din care lipseşte Dumnezeu. Şi din acest punct de vedere, oamenii au avut dreptate. Pentru că absenţa lui Dumnezeu poate să fie

doar absurdă. Moartea este ghilotina care uniformizează toate aspiraţiile noastre, şi pe cele nobile şi pe cele meschine, fără deosebire. Singurul lucru care ne deosebeşte este ceea ce lăsăm în urma noastră. Deosebirea dintre omul religios şi omul necredincios este că primul trăieşte pentru a-şi asigura un viitor – veşnicia, iar al doilea pentru a-şi asigura un trecut, gloria deşartă. Viaţa acestuia gravitează în jurul fricii de anonimat. Frica de anonimat este ceea ce îl determină pe omul necredincios să creeze. „Pe mine mie redă-mă", zice omul necredincios. Credinciosul zice: „Pe mine Ţie redă-mă". De aceea credinciosul nu poate fi artist. Pentru el scopul – întâlnirea cu Dumnezeu – anulează metodă, adică artă. Omul necredincios nu are scop, şi de aceea, ceea ce pentru credincios este metoda pentru necredincios devine scop. El se înfige în metodă ca într-o plasă de păianjen, o plasă pe care tot el a pregătit-o şi de aceea nici nu-i sesizează pericolul. Artă [de dragul artei] este neputinţa de a vedea departe, neputinţa de a vedea pe Dumnezeu. Înţepenirea în sine însuşi. Toată istoria artei nu este decât o paradă a unor oameni complexaţi. O paradă a neputinţei. O luare cu asalt a „palatului de iarnă" a conştiinţei noastre. O revoluţie prin care conştiinţa este forţată să recunoască toate aceste complexe ca pe ceva deosebit şi vrednic de luat în seamă. În scrierile sale despre arta Freud numeşte artiştii „nebuni pe scenă". Pentru că aici are loc o descărcare de complexe, o defulare elementară. Bucuria pe care o resimt spectatorii la o piesă de teatru se datorează anume identificării lor cu artistul şi coparticiparea la unele sentimente şi scene de care în mod normal s-ar ruşina. La vremea când făcea Freud aceste deducţii a desfrâna pe masă în bucătărie sau în staţia de tramvai încă nu era un act de emancipare, ci unul de ruşine. Artă este fenomenul prin care complexele suporta un proces de înnobilare până la idealizare.

După trei mii de ani de istorie a culturii, omul nu mai are ce spune lumii. El se învârte în jurul acestui bolovan, numit istorie a culturii, şi vede ca el, de fapt, este cu mult mai mic decât aşteptările sale. El este ca o strecătoare de brânză, care, după ce a curs zerul, s-a făcut revoltător de mică, răsturnând toate socotelile celor ce s-au strânssa o mănânce. Şi omul încearcă să scoată din acest bolovan sensuri care să-i sporească valoarea. Iau naştere criticii şi teoreticienii de artă. Pentru ce? Pentru a scrie tomuri în care să te convingă că „la râpă Uvedenrode/ multe gasteropode/ supraponderale/ supramuzicale" de Barbu, de fapt, ascunde înţelesuri pentru care

mintea omenească încă nu s-a copt? Iar „pelicanul sau babiţa” lui Urmuz e aşa o replică pentru care merita să deschidem o nouă epocă? Care s-a şi deschis! Dar aceste nimicuri nu sunt nici măcar zerul, din care s-ar mai putea fierbe un pumn de urda, ci, să mă iertaţi, poate doar ceea după ce îşi baga ciobanul repede mâna în lapte şi aruncă.

Atunci când Dumnezeu a fost scos din universul spiritual al omului s-a produs o catastrofă firească, prin care s-a încălcat legea gravitaţiei. Într-o societate în care pierderea primei ediţii a „Florilor răului” lui Baudelaire se preda în şcoli văzută ca un act de vandalism, iar despre profetul David se învaţă după sculptura lui Michelangelo, credem că ceea ce a avut de suferit este în primul rând simţul realităţii. Alienarea personală a artistului se proiectează treptat asupra societăţii şi devine alienare colectivă. Mâzgălelile postmoderniste care zece ani în urma revoltau pe orice om normal, astăzi sunt pe toate copertele caietelor şi manualelor şcolare sau lipite ca abţibilduri pe frigidere. Ba mai mult, tapetele cu astfel de motive, care imita zidurile sau gardurile mâzgălite din oraşe, decorează în mod normal camerele apartamentelor. Pe maşini abţibilduri care imita o pată de vopsea scăpată din greşeală! Nu mai vorbesc de hainele pe care le poartă nu numai tinerii, ci şi pensionării. Nu demult orice tânăr ar fi considerat o mare ruşine să umble cu pantalonii rupţi, astăzi şi-i rupe singur. Nu doar femeile, ci şi bărbaţii se vopsesc că clovnii. Câţiva ani în urma să ieşi cu cârnatu-n strada era un act de bădărănie, astăzi ies şi cu cartofii prăjiţi şi se mândresc. Sub ochii noştri şi cu noi înşine se petrece o alienare totală. Trăim printre panouri carereclamează tampoane femeieşti şi prezervative. Ne uităm cu admiraţie cum o femeie în televizor îşi râde părul de pe picioare sau îşi găureşte cariile. Ne-am coborât în mizeria pe care se ruşina să o spună până şi soţia soţului. Douăzeci de ani în urmă, acestea ar fi fost scene de comedie franţuzească, astăzi ele sunt viaţa noastră. Ne-am îndobitocit atât de tare încât nu mai ştim să ne folosim propria libertate. Despre ce libertate vorbeşte omul contemporan, atunci când zece ore pe zi se uita la filme în care prin hohote de râs i se dictează când să râdă? Unde e scara valorilor? Unde sunt idealurile? Da, omul a scăpat de sub „tirania religiei”! Artă a învins! A triumfat asupra religiei! Numai că, la rândul ei, a devenit ea însăşi religie, o religie vicleanasi tiranica. O religie a distrugerii. Trăim într-o societate tiranizată de artă.

Artistul ca erou care salvează sufletul încătuşat de dogmele

religioase este un produs al apusului, al Italiei catolice. Renaşterea nu a apărut în Grecia ortodoxă, de exemplu, cultura care a suferit de antropocentrism, până la creştinare, nu în mai mică măsură decât cea Romană. Ortodoxia nu a asuprit niciodată cultura, ci dimpotrivă, a folosit-o în predica sa. Constantin cel Mare a fost un fin iubitor de cultură şi şi-a împodobit palatul cu lucrările artiştilor vremii. Să se vadă cuvântul Sfântului Vasile cel Mare către tineri, „despre felul cum să ne folosim de scrierile păgâne" şi vom înţelege că în condiţiile Bisericii canonice sufletul pur şi simplu nu are de ce să se elibereze, căci toată libertatea i-a fost dată. În Ortodoxie nu exista respingere, ci doar selecţie. Nu cunoaştem în istoria Bisericii Ortodoxe niciun Savonarola. Credem că o întoarcere atât de ostentativă la motivele şi idealurile artei romane de până la creştinare, adică la antropocentrismul şi erotismul, cu scop pronunţat demitizant, cum a făcut-o arta Renaşterii, a fost cu putinţă anume în contextul şi datorită vieţii dezordonate a clerului catolic din acea perioadă. Demitizarea s-a produs mai întâi în sânul aşa-zisei biserici, prin încălcarea fecioriei impuse preoţilor (contrar învăţăturii apostolice) şi prin alte fărădelegi, cum ar fi, ucideri, jafuri, vinderea indulgenţelor, infailibilitatea papală etc. Iar faptul că Michelangelo pictează personajele biblice goale este, desigur, o formă de parodiere a stării bisericii catolice. Goliciunea este, de fapt, a preoţilor. Artiştii bat fără niciun fel de scrupule toate idealurile creştine, pentru că au văzut această la preoţii şi cardinalii catolici. Artiştii serevolta, dar nu corectează. Pentru că ei înşişi erau la fel. Ei erau stricaţi şi aşteptau prilej bun pentru a-şi da frâu stricăciunii. Şi ei găsesc acest prilej: lupta împotriva minciunii. Dar sub masca nobleţii ei vor săvârşi răutate, atât pentru ceilalţi, cât şi pentru ei înşişi. Să nu uităm însă ca aceşti artişti ai Renaşterii, cât şi mai târziu un Rouseau sau Diderot s-au revoltat şi au căutat eliberare anume de mentalitatea catolică. Noi însă ne-am însuşit ateismul lor pe nedrept, graţie abilitaţii propagandei ateiste, care s-a străduit să prezinte creştinismul ca pe un amalgam al aberaţiilor întâlnite în toate confesiile, confesii pe care Biserica Ortodoxă le blesteamă.

De cine ne eliberăm noi, ortodocşii? De propria libertate. De Dumnezeu. Ne revoltam împotriva noastră. Dacă vom citi măcar trei pagini de dogmatică ortodoxă vom vedea că ne-am batjocorit pe noi înşine, fără să ştim şi, desigur, fără să vrem. Dogmele ortodoxe formulează năzuinţele cele mai nobile pe care le poate avea un om şi

exprima forma desăvârşită a gândirii logice. Atunci când Fericitul Augustin a cunoscut Biserica el s-a ruşinat şi a zis: „Mulţumesc Ţie, Doamne, că ceea ce am hulit eu nu a fost Biserica Ta, ci numai închipuirea mea greşită despre ea". Dacă omul-artist revoltat împotriva dogmelor Bisericii ar citi aceste trei pagini de dogmatică el ar afla că în ortodoxie exista dogma despre voinţa liberă a omului pe care nici măcar Dumnezeu nu poate s-o încalce. Exista dogma despre asemănarea omului cu Dumnezeu, care presupune în om, pe lângă altele, şi însuşirea de a crea sau recrea. Ce va rămâne atunci din filosofia lui despre tirania dogmelor? Dogma vine şi zice: „foloseşte-ţi voinţa liberă, nu te lasa tiranizat de ideea curentului X, nu zăbovi în neştiinţă, eliberează-te!" Omul se teme să afle că ceea ce a gândit el despre Dumnezeu este fals. Ca Dumnezeu s-ar putea dovedi a fi bun. Omul se teme să meargă la întâlnire cu Cel pe care L-a vorbit de rău mai înainte de a-L fi cunoscut. Omul e mândru, el se teme să se întâlnească cu Creatorul. Pentru că el a furat hainele Lui şi a mers cu ele la bal. El a furat numele Lui şi a scos bani din bancă şi a semnat afaceri care nu-i aparţin. Omul a făcut datorii enorme şi s-a lăudat tuturor că este el stăpânul. Iar acum el a aflat că Adevăratulătapân l-a chemat la El şi înnebuneşte de ruşine. El îşi cauta motive pentru a se mai reţine. El inventează minciuni. El se împotriveşte şi vorbeşte de rău pe Stăpân. Pentru că el crede că Stăpânul îl cheamă ca să-l mustre. Stăpânul însă îl cheamă ca să-lfaca moştenitor.

Artistul se revoltă cerându-şi dreptul de a desena oameni pe hârtie. Dumnezeu, însă, ne cheamă să ne recreăm pe noi înşine, să zidim o făptură nouă. Artistul îşi cere dreptul de a-şi imagina ce este dincolo de stele. Dumnezeu ne invită să ne facă puternici să mutăm cerul şi pământul cu palma, cum a făcut Ilie. Artistul îşi cere libertatea de a bea rachiu de prune la un vernisaj cu femei stafidite, iar Dumnezeu îl invită să stea la sfat cu îngerii. Ce rău ne vrea Dumnezeu?

Lumea a sărăcit enorm datorită mentalităţii sale „artistice". Omul modern suferă de sindromul Midas, totul de ce se atinge se preface în artă. Viaţa însăşi a devenit o artă, o artă proastă. Omul nu-şi mai trăieşte viaţa sa reală, ci o viaţă virtuală. El este tiranizat de idei care îl smulg realităţii. El este hărţuit de aceste idei, oricât de frumoase n-ar părea ele. Dar poate că ele sunt prea frumoase, inutil de frumoase? Nici măcar. Cum frumuseţea şi scumpetea aurului a devenit blestem pentru Midas, tot aşa artă a devenitblestem pentru noi. Cum

aurul în sine nu are nici frumuseţe nici folos, ci numai prin ceea ce se poate obţine pe el, prin convenţie, este folositor, aşa şi artă este fără vreun folos. Şi aşa cum Midas ar fi dat un munte de aur pentru un pahar de apă, tot aşa şi noi va veni vremea când nu vom putea schimba toată frumuseţea lumii pe un gât de „apă vie" (Ioan 4, 10) pe care ne-a adus-o Hristos.

Arta n-ar trebui să fugă de cunoaştere, aşa cum se întâmplă în arta modernă, când aceasta s-a detaşat de filosofie, adică de raţiune, şi construieşte un fals limbaj al emoţiilor şi sentimentelor. Nu trebuie să fie nici ermetica şi ocultă, cum propovăduiesc unii. Ci în toate trebuie să fie clară ca diamantul, prin aceasta să-şi motiveze dreptul la existenţă. În genere, nicio activitate umană n-ar trebui să fie îndreptata împotriva cunoaşterii. Cunoaşterea este cel mai nobil scop la care am fost chemaţi. „Cu cât cunoşti mai mult, cu atât iubeşti mai mult", spunea Da Vinci. Şi ea începe de la a te cunoaşte pe tine însuţi. Înţeleptul Socrate, cunoscându-se pe cât i s-a putut, până la Hristos, „a cunoscut că nu cunoaşte". „Eu ştiu că nu ştiu", iată începutul înţelepciunii, drumul smereniei. Căci după ce vom descoperi că în noi nu este plinătatea cunoaşterii, ne vom îndrepta să o căutăm acolo unde ni s-a spus că este – în Dumnezeu. Iar după ce ne vom convinge că Dumnezeu este Cunoaşterea, Îl vom aduce în inimile noastre, după cum EL Însuşi a făgăduit. Şi aşa vom ajunge să ne cunoaştem cu adevărat pe noi înşine, ca fiinţe capabile de îndumnezeire. Ca temple în care a iubit să se sălăşluiască Dumnezeu, pentru a ne umple de putere şi nemurire în veac!